TABLOUL VOTIV DIN PARACLISUL PATRIARHAL

Anca Beatrice Todireanu

Portretele românești, începând cu secolul al XIV-lea și până în epoca premodernă, sunt o moștenire de la Bizanț – directă, sau prin intermediarul slavilor de Sud – care a reprezentat o sursă activă de inspirație pentru a exprima situațiile particulare în domeniul istoriei politice, sociale și culturale a românilor. Astăzi, portretele românești mărturisesc diferitele maniere în care se manevra, de-a lungul epocii bizantine și post bizantine, vocabularul iconografic al Bizanțului. Acești ctitori de Biserici aparțin darurilor a ceea ce au fondat ; când se întâmplă ca ei să nu figureze deloc, imaginea lor rămâne obscură, necunoscută într-o carte care nu a fost încă citită[1].

Ceea ce ei aveau de spus, se adresa adesea într-o manieră foarte complexă compatrioților contemporani și viitori, dar nu era decât un monolog, ecoul cuvintelor lor încrucișându-se cu cel al portretelor bizantine sârbești, bulgărești, albaneze cu care este înrudit prin simbolism, prin mesaj adesea chiar și prin stil[2]. În ciuda unității evoluției stilului, reprezentarea ctitorilor constituie o problemă independentă, datorită caracterului aparte al temei, diversității iconografice și calității sale de document istoric, social și cultural al unui popor; interesul său depășind cu mult domeniul artistic, legându-se de cel mult mai vast, al istoriei culturii[3].

Tabloul votiv de care ne vom ocupa în lucrarea de față, este cel din Paraclisul Patriarhal. Acest edificiu ascuns privirilor, pe deoparte de Biserica mare, iar pe de alta de clădirile alăturate ale reședinței Mitropolitane, este unul dintre puținele monumente de artă religioasă cu caracter bizantin din București. Cel căruia îi revine titlul de ctitor este domnitorul Nicolae Mavrocordat, care în 1723, închina acest sfânt lăcaș Sfântului Gheorghe, iar puțin mai târziu, în timpul restaurării lui de către Mitropolitul Daniil, va fi închinat și Sfântului profet Daniil.

Dar iată ce aflăm din inscripția cu caractere grecești, aflată deasupra ușii de la intrare din interior: *„Nicolae, mlădiță a stăpânitorilor celor drepți în cuget și înțelepciune, ai vestitelor Domnii ale Moldovei și Țării Românești, câmpiile grase ale Țării Românești de cai hrănitoare, spre mărirea Lui Dumnezeu celui mare și ca amintire a sufletului său râvnitor, a întemeiat această Biserică. Căci această sfântă Mitropoliei ațâță spre mântuirea cărnii ce s-a dat celor făcuți din lut pe pământ. Iar pentru bisericile pe care cu temelii adânci din nou le-a clădit, întreabă-mă doar pe mine cel umilit. Ci lucrările acestea s-au învrednicit de sfânta supraveghere a lui Daniil, arhiereul cel ce păzește strașnic ceea ce este bine. În anul de la Nașterea Domnului 1723. Dimitrie Gh. Notara"*[4].

---

[1] Maria Ana Musicescu, *Byzance et le portrait roumain au moyen âge*, în „Études byzantines et post-byzantines", I, 1979, p. 157-158.

[2] *Ibidem*, p. 154

[3] Maria-Ana Musicescu, , *Introduction d'une étude sur le portrait de fondateur dans le sud-est européen.. Essai de typologie,* RESEE , VII, 1969, 2, p. 281.

[4] N. Iorga, *Inscripții din Bisericile Românei,* Ed. Minerva, București, 1905, p. 243.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Colonel Popescu-Lumină, *Din trecutul nostru...* Ed. Universul, Buc.
C.C.Giurescu, *Istoria Bucureştilor,* Buc., 1979
Constantin Şerban, *Constantin Brâncoveanu,* Buc., 1969
Constantin Caracaş, *Topografia Ţării Româneşti,* Buc., 1937
Dumitru Almaş, Panait I. Panait, *Curtea Veche din Bucureşti,* Buc., 1974
George Potra, *Din Bucureştii de ieri,* Buc. 1990
George Potra, *Documente privind istoria oraşului Bucureşti,* Buc., vol. I,II, 1975, 1982
Grigore Ionescu, Bucureşti, *Ghid istoric şi artistic,* Buc., 1938
Gh. I.Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor,* Buc., 1899
Ionel Zănescu, Camelia Ene, *Documentar istoric şi edilitar urbanistic privind zona Băcani-Lipscani,*în *Materiale de istorie şi muzeografie,* vol XV, Buc., 2001
O. Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea,* Buc., 1933
Panait I. Panait, *Hanul Manuc,* în *Buletinul Monumentelor Istorice,* XLI, 1972,2
Panait I. Panait, Aristide Ştefănescu, *Muzeul Curtea Veche,* Buc., 1973
Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu,* Buc., 1969
V.A.Urechea, *Istoria Românilor,* III, XA, XII
Vasile V. Daşkevici, *Istoricul reşedinţelor poliţiei capitalei, Fosta Agie,* Buc., 1934
x x x – *Bucureşti. Rezultatul săpăturilor arheologice,* Buc., 1954
x x x – *Călători străini despre Ţările Române,* Buc., 1938
x x x – *Curierul Românesc,* nr. 47 din 25 iunie 1847, sub titlul *Fiziologia poetului. Poetul Intim*
x x x – *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690*
x x x – *Istoriile domnilor Ţării Româneşti,* în *Cronicari munteni,* Buc., 1961
x x x – *Istoria oraşului Bucureşti,* Buc., 1965
x x x – *Letopiseţul Cantacuzinesc,* Buc., 1960

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Planul Paraclisului este compus doar dintr-un naos pătrat, susținut de patru arcuri pe console. Are 12 metri lungime pe șase metri lărgime în exterior[5]. Neexistând pronaos, intrarea se face pe latura de nord, pe unde el comunică direct cu Palatul Mitropolitan, din care face parte, printr-un vestibul spațios, boltit în „berceau" cu lunete[6]; acest vestibul având o ieşire directă în curte printr-un gingaş foişor de stâlpi, la care urcă o scară exterioară de piatră. Decorul pictural din interiorul Paraclisului este în mare parte cel original, din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, de pe vremea lui Nicolae Mavrocordat. Intrând în sfântul lăcaş, pe peretele de vest te întâmpină tabloul ctitorilor, în care vei recunoaşte familia Domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat, tablou din care lipseşte însă prima sa soție – Doamna Casandra şi fiicele lor Ruxandra şi Tarsia amândouă decedate de timpuriu, înainte ca Nicolae să devină Domn.

Vodă Nicolae Mavrocordat cu fiii Constantin şi Scarlat

Nicolae Mavrocordat, s-a născut la 3 mai 1680 în Constantinopol. Era fiul lui Alexandru Exaporitul. Om învățat, vorbind cursiv mai multe limbi, printre care şi limba neamului nostru, acesta a studiat teologia şi filosofia. Fiind un eminent literat, şi-a legat numele de câteva lucrări importante precum: Sfaturi, Despre Datorii (tipărită la Londra), Cuvânt împotriva nicotinei (Iaşi 1786), Precuvântări la actele patriarhaiceşti ş.a. A ocupat scaunul Moldovei de două ori (17 noiembrie 1709 – noiembrie 1710 şi 1711 – 5 ianuarie 1716) dar şi al Țării Româneşti (21 ianuarie 1716 / la 11 februarie 1716 intră în Bucureşti – 25 noiembrie 1716) şi (martie 1719 / la 7 mai 1719 intră în Bucureşti – 14 septembrie 1730). A avut trei soții: Casandra Cantacuzino, Pulheria Ciuki şi Smaranda Stavropoleos şi 10 copii: astfel că din prima căsătorie au rezultat Tarsia, Scarlat şi Ruxandra; din a doua căsătorie – Maria, Constantin, Ioan şi Toma, iar din ultima căsătorie – Alexandru, Sultana şi Ştefan[7].

În tabloul votiv, domnitorul este redat în picioare, ținându-şi mâna dreaptă pe capul încoronat al feciorului său Alexandru, iar cu mâna stângă susține chivotul sfântului locaş ctitorit de el, alături de Doamna Smaranda. Pe cap poartă o coroană din aur. Este înveşmântat în haină de ceremonial, caftanul somptuos de culoare roşie, cu ceaprazuri late de aur, îmblănit cu hermină şi agrafat la gât formând un guler rotund din tivul subțire de blană, care se purta şi sub Vodă Brâncoveanu[8]. Mânecile sunt scurte având gurile îmblănite. Anteriul verde este încins la mijloc de un brâu aurit, înnodat în față.

[5] N. Ghika Budeşti, *Evoluția arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia*, p. 53.

[6] Ion Trajanescu, *Mitropolia din Bucureşti*, în BCMI, an V, 1912, p. 168.

[7] Conform *Arborelui genealogic alcătuit de Paul Cernovodeanu* , în Planşa I, din *Istoria Românilor* , vol. VI, Ed. Academici, 2003.

[8] Al. Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut, vol. II*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1987, p. 61.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

În faţa sa se află micuţul Alexandru, fiu rezultat din a treia căsătorie, cea cu Doamna Smaranda. Cu mâna dreaptă îşi susţine mândru brâul care-i încinge mijlocelul, iar în cea stângă ţine o garoafă roşie. S-a născut la 12 decembrie 1720 în cartierul Fanar şi a decedat în 1790. S-a căsătorit cu Smaranda Sulgearoglu cu care a avut 8 copilaşi (cel mai mic dintre ei, anume Ioan, pe numele de călugărie Ieremia, va deveni Arhiepiscop de Vidin în 1780, iar în 1792 Arhiepiscop de Calcedon 1792[9]). În spatele lui Nicolae Mavrocordat se află fiii săi din a doua căsătorie: Constantin şi Ioan, precum şi Scarlat – fiu din prima căsătorie.

Constantin Mavrocordat este reprezentat în tabloul votiv, copil. Poartă veşminte asemănătoare tatălui său (însă de culoare verde), iar pe cap are coroană de aur. S-a născut la Constantinopol în 1711 şi a murit la Iaşi în 1769. A ocupat scaunul Moldovei şi a Ţării Româneşti de mai multe ori. A fost căsătorit cu Smaranda Cantacuzino şi cu Ecaterina Rosetti, din această din urmă căsătorie rezultând 6 copii: Alexandru zis „Delibei" Domn al Moldovei (1782-1785), Maria, Ioan, Ecaterina, Smaranda şi Dimitrie.

Ioan Mavrocordat, fratele lui Constantin, apare şi el redat ca un copilaş, purtând aceleaşi veşminte de ceremonie ca şi tatăl său. Pe cap poartă coroană de aur, iar în mâna dreaptă ţine o floare. S-a născut în cartierul Fanar la 12 martie 1712 şi a decedat la 29 iulie 1747[10]. A fost Domn al Moldovei între anii 1743 şi 1747. A avut două soţii: pe Maria Guliano şi Sultana Manu. Urmaşi a avut doar din prima căsătorie: Roxana, Ecaterina şi Alexandru zis „Firaris" – Domn al Moldovei (1785-1786).

În spatele lui Ioan se zăreşte Scarlat Mavrocordat, fratele lui vitreg. Are aproape aceeaşi statură ca şi tatăl său. Chipul îi este matur şi faţa senină. Poartă aceeaşi coroană de aur pe cap şi este învesmântat la fel ca fraţii săi în haine de ceremonie, închise la culoare.

În partea dreaptă a tabloului ctitoricesc se află Doamna Smaranda care cu mâna dreaptă susţine macheta bisericii, iar cea stângă o ţine pe capul fiicei sale Sultana. Pe cap poartă aceeaşi coroană de aur cu pietre preţioase ca şi Domnul Nicolae Mavrocordat. Coroana lasă să se vadă puţin, părul negru, despărţit cu cărare pe mijloc. Poartă cercei în urechi, iar la gât se văd şase şiruri de mărgăritare şi un medalion. Pe degete se zăresc mai multe inele cu pietre preţioase. Este îmbrăcată cu o rochie lungă, galbenă, uşor încreţită, cu talie înaltă până sub sâni, iar pe deasupra are o haină aurie ţesută cu flori negre, care la margini este îmblănită cu samur. În picioare este încălţată cu pantofi scumpi cu toc. În faţa ei stă micuţa Sultana care ţine în mâini o ghirlandă de flori. Capul îi este acoperit de o căciulă din blană. Ca şi maica sa, la gât are şase şiruri de mărgăritare, pe degete inele, iar în urechi, cercei bogaţi. Poartă o rochiţă roşie, cu talie înaltă, iar pe deasupra, o hăinuţă lungă şi îmblănită la margine cu samur. În stânga ei este redată Maria Mavrocordat, fiica acestuia cu cea de-a doua soţie – Pulheria. A avut o viaţă scurtă, de doar 19 ani (s-a născut în 1706 şi a decedat în 1725 la Bucureşti), fiind înmormântată în acelaşi loc cu răposata sa maică Pulheria[11]. A fost căsătorită cu Ioan Scarlatos – vistier al Patriarhiei din Constantinopol[12]. Artistul ne-o înfăţişează tânără,

[9] A se vedea *Arborele genealogic...*

[10] Cf. *Arborelui genealogic ...*

[11] *Cronica lui Radu Popescu* în *Magazin Istoricu pentru Dacia,* tom IV, Bucuresci, 1847, p. 142.

[12] *Ibidem.*

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

având trăsături frumoase. În mâna dreaptă ține două flori roz, pe când în cea stângă ține o floricică roşie. Pe cap are o căciulă din blană neagră, care lasă să i se vadă uşor, părul negru. Poartă cercei în urechi, iar la gât are multe şiruri de mărgăritare. Este înveşmântată cu o rochie roşie, lungă, uşor încreţită şi cu talie înaltă până sub sâni, iar deasupra este acoperită de o haină aurie brodată cu motive florale, având marginile îmblănite cu samur. Toate personajele din tabloul votiv care îmbracă registrul inferior al peretelui de vest din Paraclis, privesc frontal, adică spre Sf. Altar.

Pe peretele de nord al lăcaşului de cult, este reprezentată Doamna Pulheria însoţită de copilaşul ei Toma şi cel al Smarandei: Alexandru. În lucrarea sa, *Inscripţii din Bisericile României,* Nicolae Iorga spune că este vorba de Ştefan (care a murit la o vârstă fragedă), şi nu Toma, însă inscripţia, destul de clară, îl contrazice. Despre Doamna Pulheria, cea de-a II a soţie a lui Nicolae Mavrocordat, vorbeşte în cronica sa Radu Popescu, care ne spune că moartea acesteia în 1716 „a lăsat mare întristare Domnului şi coconilor Măriei sale şi tuturor"[13]. Tot din această cronică aflăm că Domnul a mai avut un băiat, la un an după moartea lui Ştefan, căruia i-a pus acelaşi nume.

Doamna Pulheria cu Alexandru şi Toma

Pulheria poartă coroană de aur pe cap. Este înveşmântată cu o rochie albă, uşor încreţită şi cu talie înaltă până sub sâni, iar deasupra are o mantie aurie brodată cu motive florale şi mărginită cu samur. Mâna dreaptă o ţine pe umărul lui Alexandru, iar cea stângă pe capul micuţului ei Toma. Cei doi fraţi vitregi sunt îmbrăcaţi cu caftane roşii, precum tatăl lor, însă un singur lucru se deosebeşte: coroana lui Alexandru, care este diferită de coroanele tuturor celorlalţi.

Tot pe peretele de nord este reprezentat şi cel de-al doilea ctitor, Mitropolitul Daniil (1719-1731) care a întreprins lucrări importante de restaurare la acest Paraclis. În timpul păstoriei sale s-a refăcut întreaga decoraţie a tencuielilor şi ciubucelor şi s-a terminat minunata catapeteasmă, care dă strălucire sfântului locaş de cult. Datorită ostenelilor deosebite ale acestui Mitropolit, chipul i-a fost zugrăvit la loc de cinste, în rândul ctitorilor, în dreapta uşii de la intrare. Este reprezentat în întregime, ţinând în mâna stângă cârja de mitropolit, iar cu mâna dreaptă binecuvintează. Pe cap are mitra arhierească şi este îmbrăcat în veşminte de slujbă: sacos mov, omofor mare şi bederniţă.

[13] *Cronica lui Radu Popescu*, p. 43.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro